

मजरूह सुलतानपुरी - भाग ३

मजरूह - आणि 'फिल्मफेअर अवॉर्ड' म्हणजे केवळ बनवाबनवी आहे. कृपया माझ्या ह्या म्हणण्याची जरूर नोंद करून घ्या.

प्रश्न - खरंच ?

मजरूह - हो, हो, अगदी खरंच. मी तुम्हाला एक गमतीदार गोष्ट सांगतो. बऱ्याच वर्षांपूर्वी 'धरती कहे पुकारके' या नावाचा एक चित्रपट आला होता. मी त्यामध्ये एक लोकगीताच्या धर्तीवर गाणे लिहिले होते, 'के हम तुम चोरीसे, बंधे इक डोरीसे, जैय्यो कहा ऐ हुजूर'. ह्या गाण्यातील एका कडव्यात मी लिहिले होते, 'घुंगटमेसे गोरी, मुखडा दिखे अधुरा, घुंगटा तो हटाओ, मिलन तो हो पूरा !' आता असाच विचार करून दुसऱ्या एका गीतकाराने 'घुंगटसे दीदार अधुरा होता है' असे शब्द वापरले. त्यासाठी त्याला अगदी माझ्या हस्ते 'फिल्मफेअर अवॉर्ड' मिळाले. (हे गाणे म्हणजे १९९३च्या 'हम है राही प्यार के' या चित्रपटातील 'घुंगट की आड से दिलबरका जब तक ना पडे जब तक ना पडे आशिककी नजर, दीदार अधुरा रहता है' हेच होय.)

प्रश्न : पण सर, फिल्मफेअरकडील जाणकारांच्या अनवधानाने हे झाले असण्याचीही शक्यता असेल.

मजरूह : नाही, त्यांनी ही माहिती करून घ्यायला हवी होती. हे त्यांचे कर्तव्य होते. अवॉर्ड द्यायचे होते तर त्यांनी एवढी जबाबदारी घ्यायला हवी होती. मला जेव्हा 'दादासाहेब फाळके अवॉर्ड' मिळाले

तेव्हा बऱ्याच ठिकाणी माझा सत्कार झाला होता. बंगळुरू येथे स्टेजवर ४५ लोकांनी एकामागोमाग एक अशी भाषणं केली. त्यावेळी एक वयोवृद्ध असे गृहस्थ होते. ते माझ्यापेक्षा वयाने आणि अनुभवानेही मोठे होते. त्यांना मी म्हणालो, "सर तुम्ही माझी वारेमाप स्तुती करीत आहात." तेव्हा ते म्हणाले, "चित्रपटसृष्टीत प्रत्येक राज्यामध्ये म्हणजे बंगाल, आंध्र, मल्याळम आणि हिंदीतही कित्येक गुणवान गीतकार आहेत. परंतु ह्या सर्वांमधून तुमची सन्मानाने निवड झाली. त्यामुळे आमची प्रशंसा कमीच होईल." तसेच मला 'इक्बाल सम्मान' हा वाङ्मयातील सर्वोच्च सन्मानही मिळाला. आणि अगदी अलिकडे 'वाली डेक्कनी' हा पुरस्कारही मिळाला. वाली डेक्कनी हे उर्दू वाङ्मयातील पहिले कवी होते. उर्दू शायरीतील बाबा आदमच म्हणा! (आता त्यानंतर मजरूह बराच वेळ त्या कवीबद्दल बोलत होते.)

एकंदरीत मला असे म्हणायचे आहे की वाङ्मयाबद्दलच्या माझ्या प्रबळ भावनांचा मला चित्रपट गीते लिहितांना फार उपयोग झाला. आतापर्यंत ५० हून जास्त वर्षे मी चित्रपटांसाठी योगदान दिले, आणि अल्लाच्या कृपेने अजूनही मला तेवढी वर्षे मिळाली तर मी माझी लेखणी तशीच कार्यरत ठेवीन. "मेरा कलम बडा शानदार है. सारा करण्ट वहीसे आया. लिटरेचर से"

गालिब म्हणतो -

गालिब हमे ना छेड के फिर जोश-ए-इश्क से
बैठे है हम तहेय्या-ए-तूफान किये हुए

ह्याचा अर्थ असा की आम्हाला छेडण्याचा कुणी प्रयत्न करू नका, नाहीतर आम्ही तुफान उठवू. मी गालिबचे म्हणणे जनसामान्यांच्या भाषेतून सांगितले.

छलका दूँ जो नयन की मै गगरियाँ
आँसू डूबे बलम तोरी नगरियाँ

प्रश्न : व्वा ! क्या बात है ! तुम्ही अजूनही वाङ्मयाचा अभ्यास करता ? अजूनही तुमचे वाचन सुरू असते ?

मजरूह : अर्थातच. पण आता जास्त करून पर्शियन. (ते वाचत असलेल्या पर्शियन पुस्तकांची ते तपशीलवार माहिती देतात.)

प्रश्न : यामधून तुम्हाला काही कल्पना सुचतात का ?

मजरूह : कल्पना नाही, पण मला स्फूर्ती मिळते. ती कधी मिळते त्याचा अंदाज येत नाही. तर मी ओ. पी. नय्यर सोबत काम केले. हा एक टप्पा झाला. त्यानंतर मी आर्. डी. बर्मनबरोबर, विशेष करून नासीर हुसेनच्या चित्रपटांसाठी काम केले. त्यानंतर काही वेळा माझ्याकडे काहीच काम नसे. अगदी जवळ जवळ वर्षभर मी कामाशिवाय बसून असे.

प्रश्न : असे कधी, म्हणजे कुठल्या वर्षी झाले होते ?

मजरूह : सांगतो, सांगतो. १९८३ साली मला एका मुशायऱ्यासाठी कॅनडाला जावं लागलं. त्यानंतर शिकागो, सॅन फ्रान्सिस्को, मिनेसोटा आणि काही छोटी मोठी गावं मी फिरलो. जवळ जवळ साडेचार महिने मी फिरत होतो. त्यामुळे हिंदी चित्रपटसृष्टीशी असलेले संबंध काहीसे दुरावले. त्यामुळे १९८३-८४ या वर्षी माझ्याकडे कुठलेही काम नव्हते. पण तेव्हा मी भारतात अजूनपर्यंत कुणीही न केलेले काम केले. जुन्या पर्शियन भाषेतील शहनामा-ए-फिर्दासी हा ग्रंथ वाचला. त्यामध्ये जवळ जवळ ६०,००० शायऱ्या आहेत. मी त्यांपैकी १७,००० वाचल्या आणि नोट्स घेतल्या.

(त्यानंतर मजरूह जुन्या आणि नव्या पर्शियन भाषेतील चांगले आणि वाईट याची पडताळणी करण्यात गुंगून गेले, पण माझ्या मनात मात्र वेगळेच विचार येऊ लागले. वाङ्मयाचा इतका अभ्यास करणारा दिग्गज आमच्यासारख्या मर्त्य लोकांसाठी इतक्या अप्रतिम गीतरचनाही कसा काय करू शकतो ह्याचे आश्चर्य वाटले. 'खुद ढूँढ रही है शम्मा जिसे, क्या बात है उस परवाने की' यासारख्या ओळी त्यांच्याकडून कशा काय लिहिल्या जातात ते कळेना !)

मी हे चित्रपट करताना त्यातील पात्रे कोणत्या संस्कृतीची, कुठल्या संस्कारातून आलेली आहेत, त्यांची बोली भाषा काय आहे, एकंदर काय गोष्ट आहे याचा ठोकताळा घेऊन पूर्ण विचार करित असे.

प्रश्न : पण सर, मला एक गोष्ट कळत नाही की. 'वो जो मिलते थे कभी हमसे दिवानोंकी तरह', तसेच 'रहे ना रहे हम, महका करेंगे' यासारख्या काव्यपंक्ती लिहिणारे तुम्ही आता 'आज मैं उपर, आसमाँ नीचे' यासारख्या गीतरचना कशा काय करता ?

मजरूह : साहेब, काय सांगू, गेली पाच वर्षे मी एकही जुमला लिहिला नाही. काय करू ? मलाही माझे घर चालवायचे असतेच ना ? पण एक सांगू ? तुम्ही जावेद अख्तरना ओळखता ना ? ते म्हणाले, "ही कल्पनाशक्ती तुम्हाला कशी काय मिळते ?" तेव्हा मी म्हणालो, "आर्मस्ट्रॉंग जेव्हा चंद्रावर उतरला होता तेव्हा सुध्दा मी असेच लिहिले होते. मानवाने चंद्रावर पोहोचून आम्हाला कल्पनाशक्ती

बहाल केली. हया गाण्याच्या वेळी मला चाल सांगण्यात आली आणि त्याबरहुकूम मी त्यात शब्द भरले."

(क्रमशः)

- माणेक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून.)

NOTE: Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or making life more bearable, at the least. "Yesterday's Melodies Today's Memories" is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.

Manek Premchand's second book was "Musical Moments From Hindi Films", which celebrated 75 years of sound (and music) in Hindi Films. The author next wrote another music book called "Romancing The Song", which traces the history and changing face of lyrics in Hindi Cinema, right from 1931 till now.

After that, he wrote a third of the biography of the santoor maestro Pandit Shiv Kumar Sharma, outlining in some details the great musician's role in Hindi cinema, both as an instrumentalist and a composer.

His latest book "Talat Mahmood, The Velvet Voice" was released in May 2015. To buy his books, or otherwise write to the author, his email address is manekpremchand@gmail.com